

N:o 42.

Ank. till Riksd. kansli den 19 april 1907, kl. 1 e. m.

Utlåtande, i anledning af väckt motion om ändring af 8 § förordningen om jordägares rätt öfver vattnet å hans grund.

I en inom Andra Kammaren väckt, till lagutskottet hänvisad motion, n:o 151, yrkar herr *Lindhagen*, att Riksdagen beträffande enskildes vattenfall jämte strandrättigheter måtte för sin del besluta följande förändrade lydelse af 8 § i förordningen om jordägares rätt öfver vattnet å hans grund den 30 december 1880, sådant detta lagrum lyder i lagen den 20 oktober 1899:

»För tillgodogörande af vattenfall eller fors må utan hinder af hvad i 7 § är stadgadt i kungsådra byggas; dock ej annorledes än enligt 2, 3, 5 och 6 §§ är medgifvet, ej heller utan att Konungen därtill lämnat tillstånd.

Tillstånd, hvarom i denna § sägs, må af Konungen meddelas endast på viss tid, ej öfverstigande fyrtio år. Meddelas det sökta tillståndet, föreskrifver Konungen, under förbehåll af enskild rätt, på hvilket sätt och under hvilka villkor anläggningen må utföras och nyttjas.»

Berörda yrkande ingår i en annan af herr *Lindhagen* afgifven motion, n:o 146, angående några statsåtgärder i ändamål att i erforderliga fall förekomma och undanröja enskildes jordmonopol, men har i anledning af stadgandet i 55 § 3 mom. riksdagsordningen uti särskild motion upprepats.

Uti motionen n:o 146, till hvilken utskottet tillåter sig hänvisa beträffande den allmänna motiveringen till berörda motion, har i en särskild afdelning under rubriken *enskildes vattenfall jämte strandrättigheter* uppmärksamheten hänledts å en del brister och olägenheter i vårt lands vattenrättsförhållanden äfvensom å åtgärder, hvilka ifrågasatts såsom ägnade att i särskilda afseenden minska eller afhjälpa desamma.

I en inledande framställning anføres följande:

»Till jorden hör äfven vattnet. Det senare bidrager till landets hushållning med de omfattande realiteterna drifkraft, bevattning, fiske samt farled och flottled. Från vattnet vinnes ock jord genom vatten-afledning, utdikning eller invallning.

Det är klart, att jämväl i fråga om vattnets tillgodogörande kan uppstå monopol till skada för det allmännas intressen. Lättast inträffar detta med vattenfallen och det är därutinnan, som spörsmålet hos oss äger aktualitet. Vårt land är nämligen rikt på vattenfall och det timras upp stora hus af förhoppningar för framtiden på dessa kraftkällor. Men medan man sysselsätter sig med dylika förhoppningar, arbetar jobberiet oförtrutet för att söka grusa dem. Felet ligger här hos samhällsförhållandena och något måste väl göras för att mota spekulationen. Det gäller se till, att ej staten och hela orter blifva för sina oafvisligaste behof alldeles beroende af enskildes godtycke. Ett allmänt intresse är det ock, att den oerhörda värdeförhöjning af vattenfallen, som med visshet kan under tidernas lopp emotses, till afsevärd del blifver en samhällets egendom. Äfven industrien är här en synnerligen intresserad part. Ofta sammanblandar man två skilda saker, nämligen industrien såsom sådan samt enskildes spekulationer i industrivärlden och deras källflöden landets naturrikedomar. Dessa sträfvanden blifva allt mer en öfverhängande fara icke minst för industrien själf. Sedan aktievärdena uppdrifvits, drager man sig vid gynnsamt tillfälle tillbaka med sin vinst, kvarlämnande den verkliga industrien att nedtryckas under allt för stora kapitalutlägg, hvaraf sedan i sin ordning äfven konsumenterna blifva lidande. Men vattenkraftens ökade värde i framtiden får ej bli företrädesvis en tillfällig konjunktur vinst för några få, utan skall varaktigt fördela sig i ökad nytta för konsumenterna och minskade bekymmer för produktionen. Detta kan i längden ej vara annat än till gagn för den idoga industrien, om det än framstår såsom en olägenhet för de omförmälda mellanhänderna.

Under sådana förhållanden vore det väl tryggast, att staten och kommunerna ägde vattenfallen samt själfva utnyttjade dem eller för möjligast billiga afgifter upplät kraften för industriella behof och belysningsändamål.

Lyckligtvis äger också staten redan nu många vattenfall. Vattenfallskommittén har förtecknat såsom staten tillhöriga 271 »mera betydande» och 105 »mindre betydande». Detta är minimisiffror. Denna äganderätt grundar sig i en mängd fall därpå, att staten har äganderätt till själfva stranden. Vidare äger staten vissa själfständiga vatten-

possessioner bestående af vattenrätt med eller utan utmål å stränder eller holmar. Detta senare innehaf är i södra och mellersta Sverige merendels kvarlefvor af kronans särskildt under 1500-talet framställda anspråk på regalrätt till de större vattendragen, hvilka därför ock i författningarna kallades kronans strömmar. I flera fall är denna rätt tvistig och en särdeles stor framgång vann kronan då genom Kungl. Maj:ts domar den 30 december 1899 samt den 19 augusti och den 27 september 1901 fastslogs, att kronan vore ägare af allt vatten i Trollhätte strömmar. I norra delen af riket har kronan i de gamla tiderna förbehållit sig regalrätt till vattnet likaväl som till skogarna. Vid afvittringarna, hvarigenom kronan afhände sig större delen af sina marker därstädes, skulle enligt afvittringsförfattningarna kronan förbehållas större strömfall, som kunde användas till farleders öppnande, sjöars urtappning, ofvanför belägna ägors befrielse från öfversvämningar m. m. dylikt. Åtskilliga mera betydande vattenfall, ehuru på långt när ej alla, ha på detta sätt blifvit staten förbehållna, nämligen inom Norrbottens och Västerbottens län 9 vattenfall utan utmål och 16 vattenfall jämte utmål samt inom Jämtlands, Gäfleborgs och Kopparbergs län 3 fall med utmål.

Ett mycket stort antal vattenfall inom landet äro emellertid i enskildes ägo. Men af skäl, som ofvan framhållits, får detta ej föranleda, att staten lämnar dem utan uppmärksamhet. Det kräfvades, att statsmakten har i sin hand att här ingripa reglerande för ofvan angifna ändamål. I detta afseende kunna åtskilliga åtgärder ifrågasättas.»

Härefter öfvergår motionären till en redogörelse för de särskilda åtgärder, som i sådant afseende hittills kommit på tal.

Såsom en sådan åtgärd omnämnes först statsinköp af enskilda vattenfall. Härpå upptager motionären till behandling frågan om betryggande villkor vid koncession för framdragande af elektriska kraftledningar. I detta ämne anföres följande:

»Vid 1896 års riksdag väcktes åtskilliga motioner i syfte att vidga möjligheterna för industrien att draga nytta af vattenkraften i landet. Ändamålet var naturligtvis särdeles behjärtansvärdt. Men viktigt hade också varit att samtidigt värna om det allmännas rätt och skydda industrien mot spekulation. Intresset för denna senare angelägenhet lyste däremot med sin frånvaro.

Bland annat föreslogs sålunda af hr Wijkander expropriationsrätt för framdragande af elektriska ledningar för belysning eller kraftöfverföring öfver annans mark. Riksdagen beslöt äfven en skrifvelse i sådant syfte.

År 1900 kom härefter en kungl. proposition i ämnet, som dock lika litet tog någon hänsyn till det allmännas intresse. I en utredande motion begärdes därför afslag å propositionen och nytt förslag. Utom åtskilliga andra anmärkningar, såsom att jordägarens rätt ej behörigen iakttagits, framhölls att för rätt att anlägga starkströmsledning å annans mark borde sökas statens koncession, att denna koncession jämte expropriationsrätten borde beviljas endast på viss tid i sänder samt att vid koncessionen borde fastställas en viss årlig koncessionsafgift efter vissa grunder att tillfalla staten och eventuellt till vissa andelar äfven kommunen och jordägaren. Denna senare afgift skulle bland annat hafva till ändamål att till det allmänna indraga en del af den framtida ökningen i vattenkraftens konjunkturvärde samt att bevara åt det allmänna möjligheten att vid trängande behof kunna inlösa vattenfallet för rimligt pris. Första Kammaren biträdde i hufvudsak propositionen, Andra Kammaren afslog den och begärde nytt förslag.

År 1902 återkom Kungl. Maj:t med saken. Väl var nu jordägarens rätt bättre tillgodosedd, men hvad som anmärkts i fråga om det allmännas intresse hade fortfarande lämnats utan allt afséende. Kanske trodde man sig genom det förra tillmötesgåendet kunna lyckas tillfredsställa Andra Kammarens majoritet. I väckta motioner upprepades emellertid de senare anmärkningarna. Första Kammaren blef nu tvungen att gifva med sig i fråga om den påyrkade tidsbegränsningen. Andra Kammaren beslöt en koncessionstid ej öfverstigande 30 år och Första Kammaren högst 50 år, hvilket sedan sammanjämkades till 40 år. Där emot lyckades det ej vinnas någon framgång åt yrkandet om fastställelse af en koncessionsafgift. Den beslutade tidsbegränsningen på högst 40 år återfinnes nu såsom ett moment i 2 § af lagen den 27 juni 1902 innefattande vissa bestämmelser om elektriska anläggningar.»

Härmed har motionären i sin framställning kommit öfver till det ämne, som utgör föremål för nu föreliggande motion, och är den af honom framlagda motivering till densamma af följande lydelse:

»Det har ofvan anmärkts, hurusom vid 1896 års Riksdag framkommo förslag att underlätta för industrien att kunna utnyttja vattenfallen och att ett af dessa förslag afsåg expropriationsrätt för framdragande af elektriska kraftledningar. De andra förslagen framförda af herrar Cederberg, Svedelius, Berndes och Wijkander åsyftade alla i hufvudsak rättighet för strandägare att i landets forsar och vattenfall få tillgodogöra sig vattenkraften jämväl i kungsådra.

Man må nu ha hvilka meningar som helst om kungsådrens rätts-historiska betydelse. Faktum är att den enligt allmän lag skall hållas

fullständigt öppen för allmänna ändamål och att endast med statsmakternas begifvande en rubbning kan ske i detta förhållande. Likaväl som i fråga om expropriation af mark för kraftledningar, hvilket också kräfde medverkan af statens lagstiftning, hade staten äfven här ett förpliktande tillfälle att förbehålla sig ett medinflytande genom att meddela koncession endast för viss tid i sänder och att upptaga en koncessionsavgift. Hvad särskildt angår afgiften är en sådan i detta fall berättigad äfven såsom en arrendefärd för rätten att förfoga öfver en vattenkraft, som strandägaren förut ej fått begagna sig af.

Men såsom redan sagts sysslade 1896 års Riksdag ej med några tankar i dessa riktningar. Riksdagen beslöt därför utan någon reservation en skrifvelse i jämväl dessa motioners syfte.

Redan år 1899 framlades en kungl. proposition i detta ämne, hvori föreslogs ett tillägg till förordningen om jordägarers rätt öfver vattnet å hans grund den 30 december 1880 i ändamål att för tillgodogörande af vattenfall eller fors finge med Konungens begifvande byggas i kungsådra. Icke heller i denna proposition inrymdes någon tanke åt angelägenheten att på samma gång tillvarataga det allmännas rätt för framtiden. Och en stor försummelse var att icke heller någon af oss i Riksdagen kom att då tänka på denna sak, såsom däremot skedde nästföljande år vid behandlingen af propositionen om expropriation för elektriska kraftledningar. Kungl. Maj:ts förslag blef sålunda i detta ämne genom ett rent förbiseende oanmärkt antaget af Riksdagen, hvarefter lag utgafs den 20 oktober 1899.

Denna försummelse, hvilken man senare kom underfund med, gjordes ett försök att reparera vid behandlingen år 1904 af väckt fråga om revision af lagstiftningen om jordägarers rätt till vattnet å hans grund. I en reservation till lagutskottets betänkande påyrkades, att i motiven till Riksdagens skrifvelse skulle fästas uppmärksamhet på, att dylika upplåtelser borde meddelas endast genom ett modernt koncessionsförfarande. Samma skäl menade man, som talade för begränsning af tiden för koncession å elektriska ledningars framdragande, borde äfven föranleda till att det allmänna ej för all framtid afhände sig förfoganderätten öfver vattenkraften i kungsådra och att äfven möjlighet hölles öppen, att utarrenderingen kunde ske mot en viss afgäld. I fråga om en tidsbegränsning kunde ytterligare återopas behandlingen vid 1902 års Riksdag af en kungl. proposition om tillgodogörande af statens vattenkraft vid Trollhättan. Det hade af Kungl. Maj:t, underbart att säga, äfven här föreslagits att upplåta en stor del af vattenkraften till ett enskildt bolag för all framtid mot afstående af en liten del af stranden. Men

båda kamrarna blefvo i princip eniga om, att den ifrågasatta upplåtelsen ej borde ifrågakomma för längre tid än högst 40 år i sänder.

Ifrågavarande reservation lyckades dock ej samla majoritet ens i Andra Kammaren. Man kan ju tycka, att detta var underligt, då saken var densamma, för hvilken i ett liknande ämne med framgång striddes åren 1900 och 1902. De yttre förhållandena voro dock mycket olika. Kammaren bestod af många nya medlemmar, som voro främmande för ämnet, lag var redan antagen och förslaget att kort efteråt ändra den framkom tämligen tillfälligt utan stöd af någon framställning i den föreliggande motionen. Därtill kom den icke oviktiga omständigheten, att striden om betryggande villkor vid koncession för framdragande af elektriska kraftledningar rörde äfven tillgodoseendet af jordägarens rätt. Därigenom hade äfven hänsynen till det allmännas rätt lättare att få komma med bland landtmännens naturliga intresse för den förra saken.

Fortfarande kvarstår dock såsom en stor otillbörlighet, att staten på detta sätt för all framtid utan omtanke bortgifver vattenkraften i kungsådra och såmedelst öppnar ytterligare marknad för jobberiet. Lätt skall det också inträffa, att staten nödgas för allmänt ändamål återköpa gåfvan med det belopp, hvartill en evärdelig nyttjanderätt kan uppskattas. Det står visserligen Kungl. Maj:t nog öppet att vid sitt tillstånd i alla fall fästa villkor i förevarande afseende. Men detta lär ej vara att förvänta allra minst efter den utgång frågan åren 1899 och 1904 erhöi i Riksdagen. I de hitintills gifna tillståndsresolutionerna har ock upplåtelsen skett för evärdelig tid och utan all ersättning. Att vänta något af den år 1904 begärda revisionen af vattenrättslagstiftningen är af samma skäl hopplöst. Dessutom är denna fråga brådskande. Äfventyrliga tillståndsresolutioner kunna meddelas slag i slag, och sedan är det för sent. Ett tillägg bör således omedelbart ske till 8 § i 1880 års författning innefattande enahanda begränsning af tiden för upplåtelse af rätt att öfverbygga kungsådra som intagits i 2 § af 1902 års lag om elektriska kraftledningar. Äfven frågan om en koncessionsavgift bör åter upptas. Denna avgift har i detta fall en dubbel uppgift såsom en skatt på oförtjänt värdestegring och tillika en arrendavgift. Ur den förra synpunkten skall frågan längre fram upptagas i samband med spørsmålet om skatt på jordvärdestegring i allmänhet, och torde då arrendesynpunkten kunna få följa med såsom sällskap.»

Bestämmelsen i 1734 års lag om kungsådras öppenhållande var ovillkorlig och upptogs i denna form jämväl i 1880 års förordning angående jordägares rätt öfver vattnet å hans grund. En ändring i detta förhållande inträdde, då genom lagen den 20 oktober 1899 möjlighet bereddes strandägare att för tillgodogörande af vattenfall eller fors vinna tillstånd att bygga i kungsådra.

Enligt denna lag erfordras för hvarje särskildt fall Kungl. Maj:ts tillstånd. Någon begränsning af den tid, för hvilken tillståndet må meddelas finnes icke bestämd och lär ej heller utaf Kungl. Maj:t iakttagits vid hittills meddelade tillståndsresolutioner. Det är mot berörda förhållanden denna motion i nu ifrågavarande punkt riktar sig.

Visserligen lär Kungl. Maj:t i hittills meddelade tillståndsresolutioner sökt genom ganska utförliga bestämmelser sörja för att de allmänna intressen, hvilka framdeles skulle kunna blifva lidande genom kungsådras öfverbyggande, obehindradt måtte komma till sin rätt. Men så länge icke genom en ny lagstiftning förhållandena blifvit genom bestämmelser i lag säkrare ordnade, finnes icke full säkerhet, att villkoren för öfverbyggandet alltid blifva tillräckligt betryggande för det allmänna. Utskottet delar på grund häraf motionärens uppfattning angående olämpligheten däraf att med nu gällande lagbestämmelser rätt till öfverbyggande af kungsådra upplåtes utan tidsbegränsning. Genom en dylik anordning kan det hända, att staten afhänder sig för all framtid bestämmanderätten öfver vattnet i kungsådran och därmed tillika afskräa möjligheten att genom reglering efter omständigheterna af villkoren för den enskildes begagnande af nämnda vatten öfvervaka, att det allmänna intresse, bestämmelserna om kungsådra äro afsedda att befordra, icke åsidosättes.

Den föreslagna begränsningen för tillståndet till 40 år finner utskottet härvidlag lämplig, särskildt med hänsyn därtill att denna tidsbegränsning gäller på ett annat område af vår lagstiftning, där ifrågavarande grundsats trängt igenom, nämligen vid koncession för framdragande af elektriska kraftledningar.

Till följd af Riksdagens skrifvelse den 10 maj 1904 pågår för närvarande inom en af Kungl. Maj:t tillsatt kommitté arbete för fullständig revision af vattenrättslagstiftningen. Denna kommitté lär, enligt hvad utskottet inhämtat, vara betänkt på förslag, hvarigenom väsentligen afvikande bestämmelser mot nu gällande skulle införas till skydd för de intressen, som nu gagnas genom stadgandet om kungsådras öppenhållande, bestämmelser, som dock icke vore afsedda att äga tillämpning på strömfall, som vid den föreslagna lagens trädande

i kraft redan äro i laga ordning öfverbyggda eller eljest till fullo utnyttjade. Utskottet finner uti detta förhållande ett ytterligare skäl, hvarför icke genom tillstånd utan tidsbegränsning till kungsådras öfverbyggande rättigheter i detta hänseende skola än vidare förvärfvas, som kunna blifva till hinder för genomförande i fullständigast möjliga mån af ny lagstiftning i ämnet.

Utskottet, som alltså är med motionären ense därom, att det ligger vikt uppå, att bestämmelser i angifven riktning snarast möjligt erhållas, har dock med hänsyn därtill, att vattenrättslagstiftningen är föremål för en fullständig utredning och revision, hvars resultat jämförelsevis snart torde vara att emotse, icke ansett sig böra nu förorda till antagande det framlagda förslaget om tillägg till den nu gällande lagen, utan håller före att ändamålet lämpligast bör kunna vinnas genom en framställning till Kungl. Maj:t om begränsning till tiden i afseende å tillåtelser att bygga i kungsådra, som hädanefter och intill dess ny lagstiftning i ämnet kommit till stånd kunna komma att meddelas.

På grund af hvad sålunda anförts, får utskottet hemställa,

att Riksdagen i anledning af förevarande motion måtte i skrifvelse till Kungl. Maj:t hemställa, det täcktes Kungl. Maj:t, intill dess ny vattenrättslagstiftning kommit till stånd, vid meddelande af tillstånd till byggande i kungsådra göra sådan begränsning af tiden för tillståndet, att detsamma komme att gälla allenast för högst 40 år.

Stockholm den 19 april 1907.

På lagutskottets vägnar:

C. A. SJÖCRONA.

Herr *Andersson* har begärt få antecknadt, att han icke deltagit i detta ärendes behandling inom utskottet.